

KODIKOLOGIJA LIETUVOJE 1918– 1990 METAIS: TARP KNYGOS ISTORIJS IR PALEOGRAFIJOS

Rima Cicėnienė

Vilniaus universiteto Komunikacijos fakultetas
Saulėtekio al. 9, LT-10222 Vilnius
El. paštas rima.ciceniene@mab.lt

Santrauka. *Straipsnyje aptariama kodikologijos mokslo raida Lietuvoje 1918–1990 m., pratęsiant mokslinį tyrimą, apėmusį XIX a. pradžią – 1918 m. Kodikologijos sampratą ir prieskyra knygotyros mokslams leidžia tyrimo chronologiją tapatinti su knygotyros, aptariamu laikotarpiu įžengusios į savarankiško mokslo etapą, raida. Tai laikotarpis, kai ir kodikologijos mokslo raida Vakarų Europoje patyrė šuolį: atsirado kodikologijos terminas, buvo pabrėžta skirtis nuo paleografijos. Sąvokos sampratą išsiplėtė ir apėmė rankraštinų knygų studijas įvairiais aspektais: nuo fizinės struktūros iki rašytinės kultūros recepcijos. Ar tai turėjo įtakos šio mokslo raidai Lietuvoje? Ar pavyko atnaujinti pradėtus kodikologinius tyrimus? Kaip kodikologijos mokslas buvo plėtojamas permainingame XX amžiuje? Kodėl kodikologija netapo atskiro tyrimo objektu ir beveik neminima Lietuvos moksle? Atsakymo į šiuos klausimus ieškoma pasitelkus Lietuvos knygotyros, istorijos bibliografijas, to laikotarpio šaltinių publikacijas, Lietuvos mokslo institucijų istoriją. Atliktas tyrimas leidžia išskirti du ryškius periodus. 1918–1939 m. Lietuvos moksle susiformavo ir įsitvirtino bibliografijos bei knygos istorijos dalykai, o rankraštinės knygos istorija buvo fiksuota kaip ankstyviausias Lietuvos knygos istorijos laikotarpis. Nacionaliniu principu pradėtose rengti bibliografijose buvo fiksuojami įvairiakalbių rankraštinų kodeksų pavieniai egzemplio-*

riai, juos bibliografuojant buvo pateikiami kai kurie išoriniai požymiai, tačiau įdėmesnio žvilgsnio kodeksai nesulaukė. V. Biržiška suformulavo rankraštinės knygos istorijos konceptą, pagrįstą takoskyra tarp kodeksų kirilika ir lotynų rašmenimis. Mokslininko įžvalgos apie menką LDK rankraštinių knygų kokybę vėliau buvo kiek išplėtos, tačiau iš esmės nekito iki pat 1990 metų ir, matyt, turėjo įtakos vėlesnei tyrimų plėtočiai. Todėl pirmąjį etapą galime vadinti bibliografiniu laikotarpiu. Antrasis etapas apima 1945–1990 m. Pasibaigus Antrajam pasauliniam karui buvo atnaujintos mokslo įstaigų veiklos, išugdyta nauja istorikų ir bibliotekininkų karta, sukauptas rankraštinių knygų masyvas, pasirodė pavieniai darbai, skirti knygos istorijai. Tačiau apie kodikologijos tyrimus, dėmesį rankraštinėi knygai kaip objektui galime kalbėti tik nuo XX a. 8-ojo dešimtmečio, kai istorikai, filologai (St. Lazutka, E. Gudavičius, V. Raudeliūnas, V. Mažiulis, V. Drotvinas), tęsdami XIX a. pradžios Vilniaus imperatoriškojo universiteto mokslininkų darbus, ėmė publikuoti raštijos šaltinius. Ir nors 1983 m. publikuotas išsamus St. Lazutkos ir E. Gudavičiaus Pirmojo Lietuvos Statuto tyrimas aiškiai pademonstravo skirtį tarp kodikologijos ir paleografijos, detalus kodikologinis aprašas, vis dar vadinamas paleografiniu, buvo naudojamas kaip pagalbinis tyrimo metodas, siekiant argumentuoti teksto kilmės ir originalumo pagrindimą, funkcionavimo istoriją, datavimo procesą. Tad kodikologija 1945–1990 m. visiškai atitiko pagalbinio istorijos mokslo paskirtį. Knygotyra aptariamam laikotarpiu patyrė savarankišką raidą, o kodikologija savarankišku mokslu netapo, išliko disciplina, ieškančia vietos Lietuvos mokslo struktūroje tarp knygos istorijos ir paleografijos. Nors mokslo pasaulyje jau funkcionavo kodikologijos terminas, o sąvokos samprata gerokai išsiplėtė, Lietuvos moksle terminas nefunkcionavo. Tačiau reikšminga tai, kad tyrimai, kuriuose kodikologija buvo pasitelkta kaip pagalbinis mokslas, tuo pat metu plėtojo knygos mokslo problematiką, kėlė naujus klausimus, atkreipė dėmesį į naujus reiškinius, kultūrinius saitus. Visa tai padėjo pagrindus tolesnei kodikologijos mokslo raidai atkurtoje Lietuvos valstybėje.

Reikšminiai žodžiai: kodikologija, rankraštinė knyga, paleografija, bibliografija, Vilniaus universitetas, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, Vaclovas Biržiška, Vaclovas Lastauskis, Vladas Drėma, Vladas Abromavičius, Stanislovas Lazutka, Edvardas Gudavičius, Levas Vladimirovas.

Summary. *The article discusses the development of the discipline of codicology in Lithuania in the period 1918-1990 thus continuing the research carried out from the early 19th century until 1918. The concept of codicology and its affiliation with the discipline of book studies allow us to identify the chronology of the research with the development of book studies, which entered the stage of independent science in the period under discussion. This was also the time when the discipline of codicology in Western Europe underwent a quantum leap - with the birth of the term codicology and the emphasis on its distinction from palaeography. The concept expanded to include the study of manuscripts in various aspects - from their physical structure to the reception of written culture. Did this influence the development of the discipline in Lithuania? Did it succeed in renewing the codicological research that had begun at the beginning of the 19th century? How did the science of codicology develop in the turbulent 20th century? Why did codicology failed to become the subject of a separate research and is hardly mentioned in Lithuanian science? The answer to these questions is sought through the bibliographies of Lithuanian book studies and history, publications of sources of the period, and the history of Lithuanian scientific institutions. The research enables us to talk about two distinct periods. Between 1918 and 1939, the subjects of bibliography and book history were formed and established in Lithuanian scholarship, while the history of the manuscript book was recorded as the earliest period of Lithuanian book history. The bibliographies, which were started on a national basis, recorded single copies of codices in a variety of languages and included some external features, but the manuscripts did not receive a closer look. V. Biržiška formulated the concept of the history of the manuscript book with a distinction between the Cyrillic and Latin codices. His insights about the poor quality of manuscript books in the GDL were later developed to some extent but remained mainly unchanged until the 1990s, and apparently influenced the subsequent development of research. The first phase can therefore be called the bibliographical period. The second phase covers the period 1945-1990. The end of the Second World War saw the reactivation of academic institutions, the training of a new generation of historians and librarians, the accumulation of manuscript books, and the appearance of individual works on the history of the book. However, we can only speak of codicological research and attention*

to the manuscript book as a research object since the 1980s. Historians and philologists (S. Lazutka, E. Gudavičius, V. Raudeliūnas, V. Mažiulis, V. Drotvinas), following the work of the scholars of the Vilnius Imperial University in the early 19th century, began to publish sources of writing. The comprehensive study of the First Statute of Lithuania by S. Lazutka and E. Gudavičius, published in 1983, clearly demonstrated the difference between codicology and palaeography. The detailed codicological description, still called palaeography, was used as an auxiliary research method to argue the origin and originality of the text, the history of its functioning and the dating process. Thus, between 1945 and 1990, codicology completely fulfilled its role as an auxiliary science of history. While book studies became an independent discipline in the period under discussion, codicology did not become as a discipline complete in itself. It remained a discipline between book history and palaeography, looking for a place in the structure of Lithuanian science. Although the term codicology was already in use in the scientific world and the concept of the term had expanded considerably, it did not function in Lithuanian science. However, it is significant to note that the studies in which codicology was used as an auxiliary science at the same time developed the topics of book science, raised new questions, and drew attention to new phenomena and cultural connections.

Keywords: *codicology, manuscript book, palaeography, bibliography, Vilnius University, Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences, Vaclavas Biržiška, Vaclau Lastouski, Vladas Drėma, Władysław Abramowicz, Stanislovas Lazutka, Edvardas Gudavičius, Levas Vladimirovas.*

ĮVADAS

Šalies knygos istorikai sutartinai sieja Joachimo Lelevelio darbus su rankraštinės knygos tyrimų pradžia, tad 2022 m. Vilniuje įvykusi konferencija *Joachimas Lelevelis ir pagalbinių istorijos mokslų praeitis, dabartis ir ateitis*¹ paskatino atidžiau pažvelgti ir į kodikologijos mokslo raidą Lietuvoje. Šis

- 1 Konferenciją Vilniuje 2022 m. birželio 15–17 d. surengė Lietuvos istorijos institutas, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, Lenkijos mokslų akademijos L. ir A. Birkenmajerių mokslo istorijos institutas, Vilniaus universiteto Istorijos fakultetas, Varšuvos universiteto biblioteka, Lenkijos mokslų ir menų akademijos biblioteka Krokuvoje, Jogailos universiteto Krokuvoje Istorijos institutas, Lenkijos kultūros centras Paryžiuje – Sorbonos universitetas.

straipsnis – jau antrasis kodikologijos istorijai Lietuvoje skirtas tekstas². Verta priminti kelis dalykus, svarstytus pirmajame straipsnyje ir leisiančius aiškiau suprasti naujojo tyrimo eigą, tyrime aptariamus objektus, pasirinktus tyrimo metodus. Pirmiausia buvo aptarta šiuo metu nusistovėjusi dalyko samprata: *kodikologija* suprantama kaip mokslinis požiūris į rankraštines knygas (arba kodeksus), apima jų studijas visais aspektais (pvz., jų fizinę struktūrą, tekstus, raštą, įrišimą, puošybą, rašymo priemones ir t. t.), įtraukia jų kaupimo istoriją bei rašytinės kultūros recepciją. Buvo pabrėžta kodikologijos skirtis nuo paleografijos: kodikologijos tyrimo objektas – kodeksas, rankraštinės knygos kultūra, o paleografija tiria senąjį raštą, rašyseną įvairiuose dokumentuose. Tokia samprata lėmė ir *kodikologijos* vietą dabartinėje šalies mokslo struktūroje: ji kartu su rankraštinių knygų istorija priskiriama *rašto ir rašymo istorijai*³. Ši prieskyra leido tyrime pasitelkti knygotyros mokslo raidos istoriją ir chronologiją Lietuvoje, kurias jau yra aptarusi knygotyryninkė Aušra Navickienė⁴. Kodikologijos mokslo pradžios ieškota ankstyviausiu knygotyros raidos etapu, kuris apėmė laikotarpį nuo XIX a. pradžios iki 1918 m. Buvo atidžiau pažvelgta į J. Lelevelio teorinius veikalus rankraštinės knygos aspektu, į jo pasiūlytą kodikologinio aprašo struktūrą raštijos šaltinio atpažinimui, publikavimui ir prieigai. Dėmesio sulaukė ir jo amžininkų, bendradarbių veikla Vilniaus imperatoriškajame universitete bei jį uždarius, pastangos ieškoti naujų raštijos paminklų nuorašų ir aprašyti juos pagal J. Lelevelio pasiūlytą schemą. To meto mokslo supratimu, svarbiausiu požymiu mokslininkai laikė raštą, todėl tyrimus ir aprašus vadino *paleografiniais*. XIX a. antrojoje pusėje įkurtoje Vilniaus viešojoje bibliotekoje buvo sukauptas rankraštinių knygų rinkinys, prasidėjo pirmieji kodikologiniai tyrimai: buvo išspausdinti rankraštinių knygų katalogai, kodeksų faksimilės bei dekoru elementų kopijos. Tačiau pradėtus tyrimus sustabdė Pirmasis pasaulinis karas.

Šiuo straipsniu siekiama aptarti kodikologijos mokslo raidą Lietuvoje kitoje chronologinėje atkarpoje – pradedant 1918 metais, kai buvo sukurta nepriklaus-

- 2 Straipsnis *Kodikologijos mokslo pradžia Lietuvoje* 2022 m. pabaigoje įteiktas konferencijos *Joachimas Lelevelis ir pagalbinių istorijos mokslų praeitis, dabartis ir ateitis* straipsnių rinkinio sudarytojams.
- 3 Plačiau apie komunikacijos ir informacijos mokslų krypties šakas žr.: NAVICKIENĖ, Aušra. Joachimas Lelevelis – knygotyros ir kai kurių kitų komunikacijos ir informacijos mokslų kūrėjas Lietuvoje. *Knygotyra*, 2013, t. 60, p. 45–46; I priedas. Komunikacijos ir informacijos mokslų klasifikacija šiandienos Lietuvoje.
- 4 NAVICKIENĖ, Aušra. Knygotyros raida Lietuvoje: periodizacija ir chronologija. *Knygotyra*, 2006, t. 46, p. 9–35.

soma Lietuvos valstybė, ir baigiant nepriklausomybės atkūrimu 1990 m. Tai laikotarpis, kai knygotyra šalyje išgyveno savarankiško mokslo raidos etapą, o kodikologijos mokslo raida Vakarų Europoje patyrė šuolį: nuo glaudžių sąsajų su literatūros istorija, šaltinių publikavimu XX a. pirmojoje pusėje iki 5-ajame dešimtmetyje atsiradusio *kodikologijos* termino⁵ ir skirties nuo paleografijos. Dar po kurio laiko, 8-ajame deš. – 9-ojo deš. pradžioje, kodikologijos samprata išsirutuliojo nuo *stricto sensu* apibrėžties (arba *kodekso archeologijos*) iki *lato sensu* (*struktūrinės kodikologijos*)⁶, t. y. šiandien gyvuojančios, įsitvirtinusios kodikologijos sampratos. Ar tai turėjo įtakos šio mokslo raidai Lietuvoje? Ar pavyko atnaujinti XIX a. pradėtus kodikologinius tyrimus? Kaip kodikologijos mokslas buvo plėtojamas permainingame XX amžiuje? Kodėl kodikologija netapo atskiro tyrimo objektu ir beveik neminama Lietuvos moksle? Į visus šiuos klausimus bus bandoma atsakyti pristatomu tyrimu.

Ieškant atsakymų bus aptariamos šioje chronologinėje atkarpoje mokslo raidą lėmusios istorinės sąlygos, minimi svarbūs mokslo istorijai įvykiai, ryškiausi su kodikologijos mokslu siejami mokslininkai bei jų indėlis į dalyko raidą. Tyrimui buvo pasitelkti įvairiuose istorijos, knygotyros, literatūros ir mokslo istorijos tekstuose minimi faktai, mokslo įstaigų, jų struktūrinių padalinių, bibliotekų istorijos pasakojimai. Struktūrinės kodikologijos samprata į istoriografinį tyrimą leido įtraukti šaltinius ir tekstus, liudijančius rankraštinų knygų studijas visais sąvokoje minimais aspektais (nuo fizinės sandaros iki recepcijos visuomenėje).

Itin svarbiais *tyrimo šaltiniais* tapo lietuviškų knygų, istorijos tyrimų bibliografijos bei Lietuvos literatūros istorijos darbai, aptariamo laikotarpio istorijos ir literatūros šaltinių publikacijos, mokslininkų pateikti „paleografiniai“ kodeksų aprašai.

Tyrimo metodologija. Sukaupta informacija buvo nagrinėjama pasitelkus turinio analizės, lyginamąjį metodą. Kokybinis turinio vertinimas bei istorinis, lyginamasis-struktūrinis požiūris leido atskleisti kodikologijos raidos Lietuvoje etapus, parodyti suformuluotų įžvalgų sklaidą tolesniuose mokslo tyrimuose bei išryškinti naujus pasiekimus, laikotarpio savitumus. Būtina paminėti, kad rankraščiniams kodeksams priskiriame tik literatūrinius, skaityti

5 Pirmas termino *kodikologija* paminėjimas mokslo istorijos tekstuose dažniausiai priskiriamas 1949 m. publikuotam Alphonso Daino veikalui *Les manuscrits*. Paris: Societe D’Edition Les Belles Lettres. 180 p.

6 Apie tai išsamiai: BARCO, Javier. *From the Archaeological Turn to ‘Codicologie Structurale’: The Concept of Codicology and the Material Description of Hebrew Manuscripts*. 2017, p. 6–8.

skirtus egzempliorius, nuošaly palikdami *praktiškąją raštiją*, t. y. kodekso formos tekstų rinkinius, skirtus viešajam gyvenimui dokumentuoti (dar vadina-
mus *acta publica*⁷).

Šis straipsnis, kaip ir pirmasis, yra teorinio pobūdžio, apibendrinantis tai, kas jau žinoma, siekiantis atkreipti dėmesį ir į mokslo istoriją įtraukti mažiau žinomus tyrėjus, apčiuopti esamas spragas, o kartu ir nusakyti tolesnes tyrimo kryptis.

RANKRAŠTINĖS KNYGOS IR BIBLIOGRAFIJOS MOKSLAS NEPRIKLAUSOMOJE LIETUVOJE. 1918–1939 M.

Pasak knygotyrininkės A. Navickienės, pirmaisiais nepriklausomos Lietuvos metais prasidėjo ir naujas knygotyros raidos etapas⁸, kuriame ieškosime kodikologijos mokslo apraiškų arba XIX a. Vilniuje pradėtų darbų tęsinio. Istorinės sąlygos tam, deja, nebuvo labai palankios. 1919 m. Lenkijos užimtame Vilniuje buvo stengiamasi įtvirtinti nuostatą, kad šis kraštas toks pat lenkiškas, kaip ir visa Lenkija. Nors tais pačiais metais buvo įkurtas Stepono Batoro universitetas, jo bibliotekoje neliko gausaus kodeksų rinkinio, tad ir apie vykdytus tyrimus šiuo metu nieko nežinome. Tačiau šiuo laikotarpiu, 1921 m., Vilniuje duris atvėrė kitas temai aktualus kultūros židinys – *Baltarusių Ivano Luckevičiaus muziejus*. Jo pagrindą sudarė istoriko, archeologo, bibliofilo ir aktyvaus Vilniaus baltarusių visuomenės veikėjo Ivano Luckevičiaus (1881–1919) sukauptas dokumentinis LDK paveldas, taip pat įvairūs archeologinių ekspedicijų metu jo įgyti eksponatai, padovanoti 1918 m. įkurtai Baltarusių mokslo draugijai. Tarp jų buvo ir grupė rankraštinė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) kodeksų kirilika, kurie dėmesio sulaukė po 1939 m.

Kitaip situacija klostėsi Nepriklausomos Lietuvos valstybėje. Jos mokslo ir kultūros raidą lėmė Lietuvos kultūros istorijos tautinio sąjūdžio tarpsnis⁹, kai XX a. pradžioje buvo atsisakyta LDK sampratos ir susiformavo lietuviybės bei etnografinės Lietuvos samprata¹⁰, buvo sunorminta ir viešajame vartojime įsi-

7 MATWIJÓW, Maciej. Rankraštinės knygos bibliotekose, archyvuose ir muziejuose Lenkijoje: informacijos apie XVII–XVIII a. LDK politinį gyvenimą rinkiniai. *Knygotyra*, 2021, t. 77, p. 171–202.

8 NAVICKIENĖ, Aušra. Knygotyros raida Lietuvoje: periodizacija ir chronologija. *Knygotyra*, 2006, t. 46, p. 12.

9 GENZELIS, Bronius. *Lietuvos kultūros istorija*. Vytauto Didžiojo universitetas, 2019, p. 24.

10 Ten pat, p. 267.

tvirtino (tapo oficialia valstybės kalba) lietuvių kalba. 1922 m. Kaune buvo įkurtas Lietuvos universitetas, dar po metų, 1923-iaisiais, duris atvėrė jo biblioteka, kuriai ilgus metus vadovavo kultūros ir Lietuvos knygos istorikas, teisininkas prof. Vaclovas Biržiška (1884–1956). Nors universiteto biblioteka sparčiai augo ir joje buvo kaupiamos vienuolynų bibliotekos, rankraštinų knygų joje identifiukuota nebuvo. Knygotyra universitete formavosi kaip atskiras mokslas, apimantis įvairias knygos teorijos, istorijos, gamybos ir leidybos, platinimo ir rinkimo, kt. klausimus. Buvo skaitomos bibliografijos, knygos istorijos paskaitos. Ėmė formuotis įvairios Lietuvos knygos tyrimų kryptys, pasikeitė terminija, daugėjo knygos istorijos tyrėjų. Nors kodeksų kaupiamoje bibliotekoje nebuvo, kodikologiniai tyrimai nevyko, vis dėlto rankraštinės knygos ar jose fiksuoti kūriniai išliko knygos istorijos tyrimų objektu, apie jas buvo renkama informacija. Tai liudija du svarbūs to meto bibliografiniai veikalai. Jau 1924 m. V. Biržiška, remdamasis ankstesnių bibliografų darbais¹¹, Lietuvos ir užsienio bibliotekų bei privačiais rinkiniais, sudarė *Lietuvių bibliografiją*¹² – knygų, išleistų iki XVIII a., sąrašą¹³. Tarp jų pateko ir 3 rankraštinės knygos prūsų kalba. Ankstyviausias egzempliorius minimas žinutėje apie tai, kad Modenos vyskupas Vilhelmas iš Savoijos (Wilhelm von Savoyen), lankydamas Baltijos šalis, į prūsų (ar lyvių) kalbą išvertė Elijaus Donato lotynų kalbos gramatiką¹⁴. Deja, apie šį rankraštį daugiau informacijos šiuo metu rasti nepavyko. Kiti du bibliografijoje minimi kodeksai mokslininkams žinomi. Tai XIV a. Peterio Holczwesscherio

11 Pirmą lietuvių spaudos bibliografiją parengė Silvestras Baltramaitis (1841–1918): *Sbornik bibliograficheskikh materialov dlya geografii, etnografii i statistiki Litvy: s prilozheniem spiska litovskikh i drevne-prusskikh knig s 1553 po 1891 g.* Sostavil Silvestras Baltramaitis. S.-Peterburg, 1891. 289, 96 p. Autorius registravo Lietuvoje ir kitose šalyse įvairiomis kalbomis išleistus spaudinius. Dar po kelerių metų, 1894-iaisiais, pasirodė jo sudarytas pirmas 120 rankraščių lietuvių kalba sąrašas (žodynai, gramatikos, biblijos vertimai, dainų rinkiniai ir kt). Žr. BALTRAMAITIS, Silvestras. Svedeniya o litovskikh rukopisyakh. *Zhivaya starina*, 1894, vyp. 1, s. 100–104; vyp. 3–4, s. 545–548.

12 *Lietuvių bibliografija*. Sudarė Vaclovas Biržiška. Kaunas, 1924, d. I: XV–XVIII a., 454 skiltys.

13 Plačiau apie šio veikalo rengimą žr. ŽUKAS, Vladas. *Gyvenimas knygai*. Vaclovas Biržiška. Vilnius, 2012, p. 365–378.

14 *Lietuvių bibliografija*. Sudarė Vaclovas Biržiška. Kaunas, 1924, d. I: XV–XVIII a., skl. 1, XIV a. pradžia; Lietuvių bibliografijos I-osios dalies (XIV–XVIII a.) papildymai ir pataisos. Iš *Lietuvių bibliografija*. Sudarė Vaclovas Biržiška. Kaunas, 1926, d. II (1800–1864 m.) ir I-osios dalies papildymai ir pataisos, skl. 1, nr. 1a.; išsamiau: *Prūsų kalbos paminklai* = Памятники прусского языка. Parengė Vytautas Mažiulis. Vilnius, 1966, t. 1, p. 27. Tiek Biržiška, tiek Mažiulis, matyt, remiasi Vokiečių ordino valstybės istorinių šaltinių tyrėjų darbais bei leidinio *Scriptores rerum Prussicarum* (1861, band. 1, p. 241) informacija.

iš Marienburgo perrašytas „vokiškai prūsiškas žodynas“, dabar žinomas kaip *Elbingo* žodynelis¹⁵, ir Simono Grunau (apie 1470 – apie 1531) *Prūsijos kronika* (1526)¹⁶. Bibliografijoje nurodoma, kur saugomi išlikę kodeksai ir jų nuorašai, pristatoma saugojimo ir publikavimo istorija, nurodomi bibliografijos šaltiniai. Rinkdamas medžiagą tolesnėms bibliografijos dalims, V. Biržiška, padedamas pagalbininkų, registravo lietuviškus ir lituanistinio turinio objektus, saugomus ir Karaliaučiuje, Londone, Paryžiuje, Peterburge, Vatikane, Vilniuje¹⁷. Pasak bibliografo Osvaldo Janonio, *Lietuvių bibliografijos* papildymuose Biržiška suregistravo 11 prūsų kalbos ir raštijos paminklų bei 348 rankraščius¹⁸. Tarp jų, pvz., Jono Bretkūno (1536–1602) *Naujojo Testamento* (1580) ir *Biblijos* (1590) vertimų rankraščiai¹⁹. Kiti suregistruoti rankraštiniai objektai – tai iš Mažosios Lietuvos ir iš LDK kilusių asmenų kūriniai, sudaryti žodynai, gramatikos, literatūriniai vertimai, maldos, priesaikos, įvairūs pareigūnų dokumentai, taip pat įrašai atminimų albumuose. Vienas tokių itin gerai pažįstamų pavyzdžių – tai Bridžiaus Getkanto (Friedrichas Getkantas, 1602/1604–1666) 1634 m. įrašyta lietuvių liaudies dainos melodija²⁰ Christiano Ottero (1598–1660) atminimų albume²¹. Šių rankraščių, dokumentų ar įrašų paminėjimai bibliografijoje atskleidžia, kad V. Biržiška lietuviškąją knygą suprato plačiai, neapsiribodamas tik kodekso forma, lietuvių kalba ir Nepriklausomos Lietuvos teritorija. Tačiau į akis krenta faktas, kad bibliografijos sudarytojas nuošalyje paliko senąsias rankraštes knygas kirilika: neminimi nei *Lietuvos metraščiai*, nei *Lietuvos Statutas*.

15 *Prūsų kalbos paminklai* = *Памятники прусского языка*, t. 1, p. 27–31, 59–75.

16 *Lietuvių bibliografija*. Sudarė Vaclovas Biržiška. Kaunas, 1924, d. 1: XV–XVIII a., skl. 1, nr. 1; Lietuvių bibliografijos I-osios dalies (XIV–XVIII a.) papildymai ir pataisos. Iš *Lietuvių bibliografija*. Sudarė Vaclovas Biržiška. Kaunas, 1926, d. II (1800–1864 m.) ir I-osios dalies papildymai ir pataisos, skl. I–II; *Prūsų kalbos paminklai* = *Памятники прусского языка*, t. 1, p. 31–33.

17 ŽUKAS, Vladas. *Gyvenimas knygai*. Vaclovas Biržiška, p. 366–368.

18 JANONIS, Osvaldas. *Vaclovo Biržiškos „Lietuvių bibliografija“*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 1997, p. 11.

19 Pirmosios Lietuvių bibliografijos dalies (XVI–XVIII amž.) antrieji papildymai. Iš *Lietuvių bibliografija*. Sudarė Vaclovas Biržiška. Kaunas, 1929, d. III: Spaudos uždraudimo laikas (1865–1904 m.) ir I-osios ir II-osios dalies papildymai, skl. LXXXI–VXXXII, nr. 16 ir nr. 23.

20 Lietuvių bibliografijos I-osios dalies (XIV–XVIII a.) ketvirtieji papildymai. Iš *Lietuvių bibliografija*. Sudarė Vaclovas Biržiška. Kaunas, 1939, d. IV (1905–1914), t. II (1910–1914), sąs. 1 (1910 m. ir I–IV d. papildymai), skl. CCCCXCV, nr. 48^a.

21 *Christiano Ottero (1598–1660) atminimų albumas*. B.v., 1621–1643 m. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – LMAVB RS), f. 15–303. 270 lap. Įrašas lape 130r.

Vos sakiniu apie tai užsimenama ir 1930 metais V. Biržiškos publikuotame pirmame knygos istorijos veikale lietuvių kalba *Lietuviškų knygų istorijos bruožai* (I d.)²²: „tikta Vytauto laikais, jo matyt užsakymu, pasirodė pirmosios gudiškai surašytos kronikos...“²³. Visą dėmesį autorius skyrė prūsų raštijos paminklams ir spaudiniams (ypač lietuvių kalba), jų tyrimų istorijai nuo XVIII a. Svarbu ir tai, kad šioje V. Biržiškos knygos istorijoje buvo koncentruotai aptartas LDK knygų likimas (karai, religinės kovos, gaisrai). Kitoje tais pačiais 1930 m. išspausdintoje lietuvių knygos istorijos apybraižoje²⁴ V. Biržiška trumpai, bet konceptualiai apžvelgė rankraštinės knygos raidą LDK teritorijoje nuo X–XI a. Autorius suskirstė kodeksus į stačiatikių ir katalikų tikėjimui reikalingus, bendrais bruožais aptarė kodeksų lotynų ir slavų kalbomis tiek gamybos ir sklaidos, tiek funkcionavimo netolygumus. Paminimi svarbiausi autoriaus žinoti egzemplioriai, Vilniaus viešosios bibliotekos rinkinys, kodeksų gamybos centrai rusėniškose LDK žemėse, akcentuotas knygoms rašyti skirtos bažnytinės slavų kalbos išskirtinumas bendroje raštijoje rusėnų (gudų) kalba, egzempliorių lotynų kalba gabenimas iš Vakarų Europos. V. Biržiškos nuomone, „didžiausio rankraštinės knygos prasiplatinimo Lietuvoje laiku, ji ne aukštai stovėjo techniško atlikimo atžvilgiu“²⁵. Pasak V. Biržiškos, katalikiškosios rankraštinės knygos raida Lietuvoje sustojo XV a. viduryje, valstybę pasiekus pirmoms spausdintoms knygoms, o stačiatikiškąją („gudiškąją“) rankraštinę knygą spaudiniai išstūmė XVI a. antrojoje pusėje²⁶. Vėliau šis, kiek redaguotas ir papildytas tekstas buvo atkartotas 1953 m. Čikagoje išleistoje *Senųjų lietuviškų knygų istorijos* I dalyje: LDK rankraštinės knygos vienodo turinio, daugelis „jų ilgainiui žuvo ar teišliko nuotrupos“²⁷. Visos šios V. Biržiškos suformuluotos išvalgos tapo pagrindu rankraštinės knygos istorijai ir buvo atkartojamos Lietuvos knygos istorijos tekstuose. Tokiu būdu rankraštiniai kodeksai, jų istorija pateko į Lietuvos mokslininkų akiratį, pasirodę tekstai buvo pirmieji apie rankraštinės knygos istoriją lietuvių kalba.

Šiandien galime tik spėti, kas pastūmėjo V. Biržišką atkreipti dėmesį į LDK surašytas ir funkcionavusias rankraštines knygas. Jo paminėtos knygos istori-

22 BIRŽIŠKA, Vaclovas. *Lietuviškų knygų istorijos bruožai*. Kaunas, 1930, d. 1, 131, [1] p.

23 Ten pat, p. 22.

24 BIRŽIŠKA, Vaclovas. *Lietuvių knygų augimo etapai*. Kaunas, 1930, p. 3–6.

25 Ten pat, p. 4.

26 Ten pat, p. 4–5.

27 BIRŽIŠKA, Vaclovas. Rankraštinės knygos likimas Lietuvoje. Iš BIRŽIŠKA, Vaclovas. *Senųjų lietuviškų knygų istorija*. Chicago: Chicagos Lietuvių Literatūros Draugija, 1953, d. I, p. 35–36.

jos Lietuvoje chronologinės ribos, išvardyti raidos faktai, akcentuojamas bažnytinės slavų ir rusėnų (gudų) kalbų skirtumas bei paskirtis leidžia manyti, kad postūmiu galėjo būti 1926 m. Kaune išleistas ir ilgus metus tik baltarusių kultūrai priskiriamas veikalas – Vaclovo Lastauskio (1883–1938) parengta ir išleista *Gudų knygos istorija* (1926)²⁸. Nuo 1920 m. Kaune gyvenęs ir dirbęs baltarusių tyrėjas darbą leidinio antraštėje vadina aiškinamosios bibliografijos bandymu, kuriame stengėsi suregistruoti svarbiausius „gudų (baltarusių) raštijos objektus“ nuo X a. iki XVIII a. pabaigos. Atrinko juos teritoriniu-kalbiniu principu²⁹ iš visų jam tuo metu žinomų Lenkijos ir Rusijos saugyklų, publikuotų mokslinių tekstų, katalogų. Tokiu būdu jis, atskirdamas šią raštiją nuo Maskvos Rusios kultūros, atmeta XIX a. vyravusį imperinį požiūrį į knygas kirilika, sakydamas, kad tai skirtingos tautos ir raštija skirtinga³⁰. Įvadinėje dalyje autorius apžvelgia ir knygų perrašymo istoriją, naudotas medžiagas, kodekso gaminimo procesus ir vietas, naudotus perrašymo įrankius, knygos struktūros elementus, išvardija rašto centrus Baltarusijos teritorijoje³¹. Jau tuo metu autorius pažymi kalbų vartojimo skirtumus kodeksuose (liturginės knygos – bažnytine slavų kalba, nauji, originalūs kūriniai – kanceliariniu raštu ir rusėnų kalba), aptaria knygų repertuarą³². Tai, kaip ir kokius aprašomus objektus V. Lastauskis veikale pateikia, leidžia nuspėti jo taikomą tyrimo objekto – raštijos – aprėptį bei panaudotus objektų atrankos principus. Bibliografiniame sąrašė jis pateikia per 900 objektų: rankraštines knygas ar atskirus jose esančius literatūrinius kūrinius, spausdintas knygas, archyvinis dokumentus, įrašus ant monetų, ant liturginių daiktų ir kt. Autorius įtraukia visų LDK funkcionavusių religijų ar religinių judėjimų (pvz., ir žydaujančių) raštijos objektus. Visi jie dėstomi chronologine seka, šimtmečiais, pradedant *Supraslio kodeksu* (*Codex Suprasliensis*, X a. pabaiga), kurį surado buvęs Vilniaus imperatoriškojo universiteto profesorius, teologas Mykolas Bobrovskis (1784–1848)³³. Tokiu būdu į šį bibliografinį sąrašą

28 *Gudų knygos istorija*: aiškinamosios bibliografijos bandymas nuo X šimtmečio galo ligi XIX šimtmečio pradžios = *Gistoryya belaruskai (kryjskai) knigi*: sproba payas'itsel'nai knigopisi ad kantsa X da pachatku XIX stagodz'dzya. Sudarė Vaclovas Lastauskas. Kaunas, 1926. 776 p.

29 Ten pat, p. VII.

30 Ten pat, p. VIII, 9.

31 Ten pat, p. 10: Smolenskas, Turovas, Polockas ir Naugardukas.

32 Ten pat, p. 11–14.

33 NIKALAEŲ, Mikalai. *Palata knigapisnaya: pukapisnaya kniga na Belarusi ū X–XVIII stagoddzyakh*. Minsk, 1993, s. 35.

autorius rinko visus kodeksus kirilika: perrašytus LDK ir už jos chronologiškai kintančios teritorijos ribų, tik funkcionavusius ar išlikusius LDK teritorijoje.

Kodikologijos mokslo raidos aspektu svarbu ir tai, kaip išsamiai mokslininkas aprašė pristatomus kodeksus. Šiame bibliografiniame sąrašė rankraštinės knygos aprašytos dvejopai: vieniems objektams pateikiamas itin trumpas bibliografinis aprašas (antraštė, data, saugojimo vieta ar šaltinis, iš kurio paimta informacija). Kitų objektų aprašai apima, be jau minėtų, gerokai daugiau elementų. Pateikiama trumpa egzemplioriaus saugojimo istorija, datavimas, nurodomos formaliosios savybės (arba išoriniai požymiai: apimtis, įrišas, dydis, medžiaginis pagrindas, rašto tipas), apibūdinamas dekoras (atsklamos, inicialai), nustatomos kalbos ypatybės, trumpai apibūdinamas turinys, išvardijamos publikacijos arba objektų tyrimų bibliografija. Perrašomi svarbūs priedašai, kolofoimai. Iš esmės pateikiamas trumpas, bet apimantis visus pagrindinius elementus kodikologinis aprašymas, retkarčiais net praturtintas tekstų kopijomis ar dekoro detalių vaizdais (pvz., *Smolensko psalmyno* (1395) dekoro detalių aprašas³⁴). Tokį aprašų netolygumą, matyt, lėmė to meto objektų ištirtumo situacija ir mokslininko pasirinktas informacijos rinkimo būdas. Dažniausiai autorius naudojosi kitų mokslininkų atliktais tyrimais, publikuotais šaltiniais ar katalogais, nurododamas į kuriuos pateikiamos kiekvieno aprašo pabaigoje. Pvz., Lastauskis mini *Kijevo psalmyną*³⁵, tačiau jo nebematė ir kodeksą, kaip ir dar kelis objektus, aprašė pagal stačiatikių istoriko Grigorijaus Kiprijanovičiaus (1846–1915) pateiktą informaciją³⁶. Trumpiausiai – nurodant pavadinimą ir sukūrimo amžių – bibliografiniame sąrašė pristatomi kitų autorių ar katalogų tekstuose tik paminėti kodeksų egzemplioriai. Kai kurių objektų šiuo metu jau nežinome. Tokie pavyzdžiai gali būti XIII–XIV a. *Vilniaus evangelija*, minima Teodoro Narbuto (1784–1864)³⁷, XIV a. *Trakų evangelija*³⁸ ir kt. Lieka neaišku, kiek kodeksų autorius matė *de visu* ir bandė aprašyti pats. Lastauskio sudarytas baltarusių kultūrai priskirtų raštijos objektų sąrašas taip pat buvo labiau bibliografinio pobūdžio, paremtas nacionaliniu, kalbiniu principu, nei tiriamasis, knygotyriminis.

Tad galima teigti, kad iki Antrojo pasaulinio karo Lietuvos moksle buvo laikomasi XIX a. mokslininkų Europoje (daugiausia Vokietijoje) suformuluotos koncepcijos, kuri rankraštinės knygos, knygos istorijos tyrimus siejo su lite-

34 *Gudų knygos istorija*, p. 125–128.

35 Ten pat, p. 128.

36 KIPRIANOVICH, Grigórii. *Istoricheskii ocherk pravoslaviya, katolichestva i unii v Belorussii i Litve, s drevneishego do nastoyashchego vremeni*. Vil'nya, 1899. 288 s.

37 *Gudų knygos istorija*, p. 117.

38 Ten pat, p. 118.

ratūros istorija³⁹ bei bibliografija. Rankraštinės knygos buvo minimos, žinomi egzemplioriai buvo bibliografuojami. Lietuvos mokslo institucijų saugyklose nesant išlikusių egzempliorių kodikologiniai tyrimai nevyko. Tačiau žinomų egzempliorių pagrindu buvo parašyta trumpa, konceptuali rankraštinės knygos istorija.

KODIKOLOGINIAI TYRIMAI VIRSMO METAIS. 1939–1945 M.

1939–1945 m. laikotarpis kupinas pokyčių ne tik valstybės istorijoje, bet ir Lietuvos mokslo istorijoje. Knygotyros mokslo raidą detalai atskiru straipsniu aptarė A. Navickienė⁴⁰. Tad svarbu paminėti tik esminius faktus, primenančius to meto mokslo aplinką ir galimybes vykdyti mokslo tyrimus. Vos atgavus Vilniaus kraštą, 1939 m. gruodžio 15 d. pradėjo veiklą antrasis Lietuvos universitetas Vilniuje. Dar po metų, jau Sovietų Sąjungos okupacijoje, 1940 m. rugsėjo 1 d. Vilniaus universiteto Humanitarinių mokslų fakultete buvo įkurta Bibliologijos katedra, kuriai vadovavo prof. V. Biržiška. Vėl buvo stengiamasi perkainoti politines ir kultūros vertybes, požiūrį į praeitį. Veikė švietimo ir kultūros įstaigos, tačiau vyko jų pertvarka ir saugomų fondų persikirstymas. Prasidėjęs Antrasis pasaulinis karas aktyvias veiklas pristabdė, o nuo 1943 m. ir visai nutraukė. Tačiau atkakliausiems tai nesutrukdė dirbti. Tyrimui itin svarbūs tapo dailėtyrininko Vlado Drėmos (1910–1995) darbai, kurie, deja, liko neužbaigti asmens archyve⁴¹. 1941–1944 m. jis dirbo jau minėto Baltarusių muziejaus (tuo metu oficialiai vadinto Vilniaus gudų muziejumi)⁴² fondų saugotoju. Šiame muziejuje buvo sukauptas didžiausias rankraštinių knygų rinkinys. Remiantis 1944 m. inventoriniu sąrašu, buvo saugomi 62 egzemplioriai, perrašyti XIV–XIX a.⁴³ Vl. Drėma domėjosi Lietuvos dailės istorija, todėl ėmė rengti

39 BARCO, Javier. *From the Archaeological Turn to 'Codicologie Structurale': The Concept of Codicology and the Material Description of Hebrew Manuscripts*. 2017, p. 4.

40 Plačiau apie šios katedros veiklą: NAVICKIENĖ, Aušra. Vilniaus universiteto Bibliologijos katedra 1940–1943 metais. *Knygotyra*, 2007, t. 48, p. 22–36.

41 Sukaupta medžiaga saugoma Vl. Drėmos asmens fonde, Lietuvos literatūros ir meno archyve (toliau – LLMA), F541.

42 Informacija apie muziejaus ir jo fondų raidą iš *Pažyma apie Baltarusių mokslo draugijos ir Ivano Luckevičiaus muziejaus Vilniuje fondą nr. 281*. Lietuvos centrinis valstybės archyvas [interaktyvus]. [žiūrėta 2023 m. rugpjūčio 24 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.archyvai.lt/lt/fondai/kultura_istaigos/lcva_f281_pazyma.html>.

43 *Spisok inventarny archivu staradaunych bramat*. Vilenski Bielaruski Muzej im. Ivana Luckieva. Vilnia, 5 traunia 1944. LMAVB RS, f. 21–2163, lap.4r–5r, 10v.

studiją „apie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rankraštinės ir spausdintos knygos meną“⁴⁴. Tuo tikslu jis telkė kodeksų aprašus iš spausdintų katalogų, iš mokslo darbų rinko informaciją apie vienuolynus, knygų gamybos centrus ir kt. Dailėtyrininkas ėmė tirti muziejuje saugomų rankraštinių knygų ir senųjų spaudinių dekorą, įrišus, vandenženklus. Jis menotyros aspektu *de visu* aprašinėjo egzempliorius: liko visas pluoštas pieštuku perpieštų inicialų, atsklandų ir užsklandų, įrišų dekoru nuopaišų, lydimų išrašų iš tuo metu pasiekiamos XIX a. pabaigos – XX a. pradžios mokslo literatūros⁴⁵. Dažnai perpieštą knygos dekorą (ornamentus, inicialus) lydėjo menininko komentarai apie rašalo spalvas arba formas, o įrišų nuopaišas – apie odos spalvą ir kokybę. Ypatingo dėmesio egzemplioriuose sulaukė išlikusios miniatiūros ir turtingas dekoras *Mažųjų Žuchavicų* (XVI a. vid.)⁴⁶ ir *Melišavos* (XV a. pab.)⁴⁷ tetraevangelijose. VI. Drėma bandė rekonstruoti senųjų spalvotų rašalų receptus ir jais atgaminti evangelijų miniatiūras. Šiuo metu Vrublevskių bibliotekoje (toliau – LMAVB) saugomos 9 rekonstrukcijos⁴⁸. Išlikę detalūs Vilniaus universiteto bibliotekoje saugotų knygų įrišų aprašymai liudija, kad tyrėjas darbavosi ir šioje institucijoje. Į pagalbą jis pasitelkė garsų to meto fotografą, Jano Bulhako mokinį Edmundą Zdanauską⁴⁹ (iki 1939 m. Edmund Zdanowski, 1905–1984), kuris 1944 m. birželio 27 d. visas rankraštines knygas nufotografavo⁵⁰. Išlikusi medžiaga leidžia manyti, kad

44 *Vlado Drėmos autobiografija*. Vilnius, 1984-03-25. LLMA, f. 541, ap. 1, b. 252, lap. 10–11.

45 Plačiau apie tai žr. TSITSENE, Rima. Doslidzhennya Vladasa Dr'omi z knizhkovogo mistetstva u Velikomu Knyazivstvi Litov'skomu. *Visnik L'viv'skogo universitetu*. Ser. knigoznavtstvo, bibliotekoznavtstvo ta informatiini mekhnologii, 2009, vyp. 4, s. 200–205; CICĖNIENĖ, Rima. Vladas Drėma – LDK rankraštinių ir spausdintų knygų meno tyrinėtojas. *Kultūros barai*, 2010, nr. 12, p. 79–83.

46 *Mažųjų Žuchavicų tetraevangelija*. B.v., [XVI a. vid.]; LMAVB RS, f. 21–805. 347 lap.

47 *Melišavos tetraevangelija*. B.v., [XV a. pab.]. LMAVB RS, F21–809. 346 lap.

48 DRĖMA, Vladas. [*Tetraevangelijų miniatiūrų ir viršelio kopijos*]. [Vilnius], 1943-11-09 – 1944-01-27; akvarelė, sidabras, auksinė bronzos. LMAVB RS, f. 320, b. 1275–1283.

49 VI. Drėma dokumentuose įrašė „Z. Zdanaukas“. Manytina, kad darant įrašus įvyko klaida. „Z. Zdanaukas“ Lietuvos fotografijos istorijoje tyrėjai nežino, o Edmundo Zdanauko gyvenimo istorija jo dalyvavimui aprašomame procese neprieštarauja. Išsamiau žr. MATULYTĖ, Margarita. Tavim svajonėse ir sapnuose grįžtu. Iš *Vilniaus elegijos*: Boleslovas ir Edmundo Zdanovskių prieškarinio fotografijų kolekcija. Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2009, p. 8–10.

50 *Spisok inventarny archivu staradaunych bramat*. Vilenski Bielaruski Muzej im. Ivana Luckievica, LMAVB RS F21-2163, lap. 14–15. Šiuo metu bibliotekoje saugoma dalis kodeksų ir pergamentų fotografijų (žr. *Fotokopijos iliustruotų XIV–XVIII a. pergamentų, rankraštinių ir spausdintų knygų*: inicialai, meninė apdaila. Surinko Vladas Drėma iš Baltarusių muziejaus

VI. Drėma norėjo parengti iliustruotą LDK knygos katalogą-albumą. Lietuvos kodikologijos istorijai jo darbas, nors ir nebaigtas, svarbus kaip pirmas bandymas rašyti apie LDK rankraštinės ir senosios spausdintos knygos meną.

KODIKOLOGIJA TARP KNYGOS ISTORIJOS IR PALEOGRAFIJOS. 1945–1990 M.

Pokaris ir antroji sovietų okupacija Lietuvoje tapo sudėtingu ir permainingu laikotarpiu. Dalis mokslininkų emigravo, dalis patyrė ideologinę persekiojimą, o dar kiti nebegalėjo tęsti mokslinės veiklos. Pirmu pokario dešimtmečiu keitėsi mokslo institucijų struktūra. 1944 m., dar tebevykstant Antrojo pasaulinio karo mūšiams Žemaitijoje, pradėtos atkurti Vilniaus universiteto veiklos⁵¹, 1947–1949 m. į Istorijos ir filologijos fakultetą buvo perkelti Kauno universiteto studentai, o 1949 m. įkurta ir bibliotekininkystės specialybė⁵². 1950 m. uždarius Vytauto Didžiojo universitetą Kaune, knygotyros mokslo tyrimai susitelkė Vilniaus universitete (toliau – VU). Pirmaisiais pokario metais buvo atkurta ir Lietuvos Sovietų Socialistinės Respublikos mokslų akademijos (toliau – LSSR MA) ir jos sudėtyje buvusių humanitarinių mokslo institutų veikla. Vangiai, ideologizuotomis sąlygomis buvo atkurama ir mokslinė veikla, jai reikalinga tyrimų bazė. Svarbus tampa ir LSSR MA bibliotekos veiklos atnaujinimas. Jos Rankraščių skyrius buvo sparčiai komplektuojamas, o tyrimui itin reikšmingi du šio proceso įvykiai. Pirmasis – tai teisės ir istorijos profesorius, Lietuvos SSR istorijos instituto direktoriaus, MA nario korespondento Povilo Pakarklio (1902–1995) organizuotos 1945–1947 m. archeografinės ekspedicijos Rytų Prūsijoje ir Karaliaučiuje⁵³. Jų metu į LMA biblioteką buvo pargabenti iš griuvėsių išgelbėti Lietuvai svarbūs rašto paminklai (pvz., Jokūbo Brodovskio (1692–1744) vokiečių–lietuvių kalbos rankraštinis žodynas) iš Prūsijos valstybinio archyvo Karaliaučiuje, Karaliaučiaus universiteto bibliotekos ir kt. institucijų. Antrasis įvykis – tai Vilniaus viešosios bibliotekos fondų sugrąžinimas iš to meto Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjungos Vladimiro Lenino valsty-

rinkinių. 1944-06-17. LMAVB RS F27–127. 144 lap.), kita dalis kopijų saugoma VI. Drėmos asmens fonde, LLMA, F541.

51 *Alma Mater Vilnensis*: Vilniaus universiteto istorijos bruožai. Vilnius, 2012, p. 799–845.

52 Ten pat, p. 805; NAVICKIENĖ, Aušra. Knygotyros raida Lietuvoje: periodizacija ir chronologija. *Knygotyra*, 2006, t. 46, p. 16.

53 Išsamiau žr.: MARCINKEVIČIUS, Juozas. Lituanikos paieškos Rytų Prūsijoje ir Klaipėdos krašte po Antrojo pasaulinio karo. *Knygotyra*, 2000, t. 36, p. 184–194.

binės bibliotekos Maskvoje⁵⁴. Iš 1946 m. pavasarį Vilnių pasiekusių rankraščių pagal buvusią kolekcijų tvarką vėl buvo suformuota 10 dokumentų fondų, o tarp jų – ir *Rusiškų rankraštnių knygų fondas* (F19) bei *Vilniaus viešosios bibliotekos rankraščių fondų likučių kolekcija* (F22)⁵⁵. Tokiu būdu, 1945 m. įgijus dar ir *Baltarusių muziejaus rinkinius* (F21), LSSR MA bibliotekoje buvo sukauptas bene didžiausias Lietuvoje rankraštnių kodeksų rinkinys lotynų ir kiriliniiais rašmenimis.

Nors sukaupti dokumentų masyvai leido pradėti knygos istorijos bei raštijos studijas, o knygos istorija domėjosi kultūros ir literatūros istorikai, bibliotekininkai, vis dėlto mokslo tyrimai vyko itin vangiai. Rankraštnės knygos istorija buvo tapatinama su literatūros, raštijos istorija. Tad ir tekstų, mininčių kodeksus, pasirodė vos keletas. Pvz., pažymint pirmosios lietuviškos knygos 400 metų jubiliejų, 1947 m. išleistame straipsnių rinkinyje dailės istorikas ir muziejininkas Paulius Galaunė (1890–1988) svarsto apie knygos meno svarbą, teigia, kad į Lietuvą visos iliuminuotos rankraštnės knygos buvo tik atgabėtos iš Rytų ir Vakarų ir kad tai „tiktai sporadiški reiškiniai“, neturėję plačios sklaidos visuomenėje⁵⁶. Galima manyti, kad menotyrininkas rėmėsi 1930 m. išsakytais V. Biržiškos teiginiais, atkartotais ir 1953 m. redakcijoje⁵⁷. Šiuo metu nėra aišku, ar Lietuvos mokslininkus pasiekė šis leidinys, tačiau šalies kultūros, knygos istorijoje kurį laiką buvo remiamasi šia suformuluota nuomone. Tokiu pavyzdžiu gali būti *Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija* (1957)⁵⁸, kurioje Jurgis Lebedys (1913–1970) pirmąjį raštijos laikotarpį datuoja XIV a. pabaiga – XVI a. viduriu, o apie to meto raštiją Lietuvoje teigia, kad ji „Lietuvoje tebebuvo labai negausi, ją tesudarė trumpi metraščiai ir įvairūs dalykiniai raštai, [...] rašyti daugiausia rusų kalba“⁵⁹, ir tik nuo XVI a. vidurio „žymiai paspartėjo raštijos vystymasis“⁶⁰. Aptariama ir „rusų literatūrinės kalbos“⁶¹ raida LDK, daugiausia dėmesio skiriant „pirmiesiems rašto paminklams“, kurie sukurti „ne lietuvių

54 Dabar tai Rusijos valstybinė biblioteka.

55 Išsamiau: CICHENIENĖ, Rima. Lietuvos mokslų akademijos rankraščių fondų komplektavimo istorijos apžvalga. *Tarp knygų*, 2010, nr. 3, p. 9–13.

56 GALAUNĖ, Paulius. Mažvydo knygų menišką pusę. Iš *Senoji lietuviška knyga*. Pirmosios lietuviškos knygos 400 metų išleidimo sukakčiai paminėti. Kaunas, 1947, p. 292.

57 Žr. 27 išnašą.

58 *Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija*: feodalizmo epocha. Vilnius, 1957, t. 1, 526 p.

59 Ten pat, p. 23.

60 Ten pat.

61 Ten pat, p. 51.

kalba, savo turiniu ir kilme priklauso lietuvių literatūros istorijai, sudaro pirmuosius jos raštus⁶². Taip į lietuvių literatūros istoriją buvo įvesdinti *Lietuvos metraščiai*, *Lietuvos Statutai* bei *Lietuvos Metrika*, aptariant jų turinį, kilmę, literatūrinius aspektus⁶³.

Tais pačiais 1957 m. LSSR MA Centrinės bibliotekos Rankraščių skyriui vadovavęs spaudos istorikas Vladas Abramavičius (iki 1939 m. Władysław Abramowicz, 1909–1968) lenkų kalba publikavo Lietuvos raštijos ir knygos istorijai skirtą knygėlę⁶⁴. Pirmoje jos dalyje autorius aptarė bendrusios rašto raidos dalykus, rašto medžiagas ir įrankius, popieriaus ir įrišų gamybą, raštininkus ir pirmas bibliotekas. Antroji knygelės dalis skirta raštijos raidai Lietuvos ir Rusios žemėse, joje aptariama rankraštinės knygos istorija Rusios žemėse ir Lietuvoje. Vl. Abramavičius rašto istoriją Lietuvoje pradeda XIII a., aptaria slavų raštijos įtaką, kunigaikščių ir jų kanceliarijos suklestėjimą, o greta *Lietuvos Metrikos* mini *Lietuvos Statutus* ir *Lietuvos metraščius*⁶⁵. Visi pasakojimai apie rankraštines knygas iliustruojami sugražintų į Lietuvą kodeksų vaizdais (pvz., *Jeronimo (Paryžiaus) Biblija*, *Turovo evangelija*), o pabaigoje pateikiamas trumpas knygotyros ir paleografijos terminų žodynelis⁶⁶, aiškinantis, pvz., *kodekso*, *folio*, *kolofono*, *kustodo* ir kt. sąvokas. Dar po metų mokslininkas publikuoja informacinį straipsnį rusų kalba apie bibliotekoje saugomas rankraštines knygas informaciniame SSRS mokslų akademijos leidinyje⁶⁷.

Situacija Lietuvos moksle pasikeitė septintajame dešimtmetyje, įvykus politiniams pokyčiams Sovietų Sąjungoje. Buvo stengiamasi plėtoti nacionalinę kultūrą ir mokslą atsižvelgiant į oficialiąją, konjunktūrinę kultūrą. Pokyčiai buvo juntami ir Lietuvos knygotyros, literatūros bei istorijos mokslo raidoje⁶⁸. 1963 m. Vilniaus valstybinio V. Kapsuko vardo universiteto Istorijos-filologijos fakulteto Bibliotekininkystės katedroje Veronika Petrauskienė (1925–2014), vadovaujama Vl. Abramavičiaus, apgynė bene pirmą diplominį darbą, skirtą

62 Ten pat, p. 53.

63 Tie patys raštijos paminklai buvo aptariami ir 1977 m. išleistoje senosios literatūros istorijoje, žr. LEBEDYS, Jurgis. *Senoji lietuvių literatūra*. Vilnius, 1977, p. 17–27.

64 ABRAMOWICZ, Władysław. *Piśmiennictwo i książka na Litwie*. Wilnius, 1957. 122 p.

65 Ten pat, p. 48–51.

66 Ten pat, p. 118–120.

67 ABRAMAVICHYUS, Vladas. Russkie rukopisnye knigi v Tsentral'noi biblioteke AN Litovskoi SSR. *Bibliotechno-bibliograficheskaya informatsiya bibliotek AN SSSR i AN soyuznykh respublik*. Moskva, 1958, no. 18.

68 Apie knygotyros mokslo pokyčius žr. NAVICKIENĖ, Aušra. Knygotyros raida Lietuvoje, p. 15.

rankraštinei knygai⁶⁹. Šio darbo pagrindu po kelerių metų buvo publikuotas straipsnis, kuriame lietuvių kalba trumpu bibliografiniu aprašu buvo pristatyti 152 kodeksai kirilika, tuo metu saugoti LSRS MA Centrinėje bibliotekoje⁷⁰, papasakota jų kaupimo ir sugražinimo į Vilnių istorijos. Šis darbas mokslo istorijai svarbus autorės padarytomis išvadomis. Viena vertus, aptartus kodeksus kirilika ji traktuoja kaip kultūrinį LDK palikimą (pvz., suskaičiavo net 10 Vilniuje perrašytų egzempliorių)⁷¹, pažymi, kad sąvokas „rusų kalba“, „rusų rankraštinė knyga“ vartoja apibendrinamąją reikšmę (taiko visiems XI–XVI a. raštijos objektams, sukurtiems tiek LDK, tiek Rusios teritorijoje, perrašytiems kirilikos rašmenimis)⁷². Kartu ji teigia, kad šios knygos įdomios ir vertingos „viduramžių Rusijos raštijos istorijai studijuoti“⁷³. Galima tik numanyti, kad būtent dėl tokios vyravusios nuostatos knygotyriminkai bei literatūros istorikai, tekstologai išlikusius kodeksus kuriam laikui paliko mokslo tyrimų nuošalėje kaip neaktualius valstybės kultūros istorijai.

Keleriais metais vėliau tame pačiame VU Istorijos-filologijos fakultete buvo atkurta Lietuvos istorijos katedra⁷⁴. Pasirodė naujosios kartos istorikų mokslo darbų, publikacijų, skirtų senajai Lietuvos istorijai bei ją liudijantiems išlikusiems šaltinių tekstams. Į literatūros, kalbos istoriją įtraukti raštijos paminklai tapo tyrimų objektais ir valstybės bei teisės istorijos aspektais. Stanislovas Lazutka (1923–2009), Edvardas Gudavičius (1929–2020), Vytautas Raudeliūnas (1930–2002) ėmėsi tęsti XIX a. mokslininkų darbus ir grįžo prie *Lietuvos Statutų*⁷⁵. Į istorikų Mečislovo Jučo (1926–2019), Juozo Jurginio (1909–1994), Romualdo Šalūgos (1926–1993), Rimanto Jaso (1929–2002) dėmesio lauką sugrįžo *Lietuvos metraščių* tekstai, *Lietuvos Metrika*⁷⁶. 1966 m. pradėta leisti *Lituanistinė*

69 PETRAUSKIENĖ, Veronika. *XI–XVI amžių rankraščių knygų (kodeksų) Lietuvos TSR bibliografija*. Diplominis darbas. Vilnius, 1963. LMAVB RS, f. 26–1221. 119 p.

70 PETRAUSKIENĖ, Veronika. Rusų rankraštinė knyga Lietuvos bibliotekose. Iš *Rusų knygos spausdinimo pradžia ir Lietuva*. (Bibliotekininkystė ir bibliografija, t. 3). Vilnius, 1966, p. 37–66.

71 Ten pat, p. 45.

72 Ten pat, p. 37, 3 išnaša.

73 Ten pat, p. 38, 57.

74 *Vilniaus universiteto istorija 1579–1994*. Vilnius, 1994, p. 297; *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto istorijos bruožai*. Vilnius, 2012, p. 860.

75 Darbų apimtytis atsispindi: *Lietuvos TSR istorijos bibliografija, 1966–1970*. Sudarė Ona Adomonienė. Vilnius, 1980, p. 21–23; *Lietuvos istorijos bibliografija, 1971–1975*. Sudarė Ona Adomonienė, Rita Strazdūnaitė. Vilnius, 1992, p. 20–22, 24.

76 *Lietuvos TSR istorijos bibliografija, 1940–1965*. Sudarė Ona Adomonienė, Vacys Miškus, Adolfas Tautavičius. Vilnius, 1969, p. 169–170; *Lietuvos TSR istorijos bibliografija, 1966–1970*. Sudarė Ona Adomonienė. Vilnius, 1980, p. 21–23.

*biblioteka*⁷⁷, tęstinė senųjų raštų serija, kurioje mokslininkai ėmė skelbti reikšmingus lietuvių literatūros, istoriografijos, kalbotyros veikalus. Tokiu būdu knygos istorijos mokslą plėtoti pradėjo ir istorikai, literatūrologai, o tyrimai apie rašytinius šaltinius buvo publikuojami to meto knygos istorijai skirtuose leidiniuose: Lietuvos SSR valstybinės respublikinės bibliotekos leistame biuletenyje *Bibliotekų darbas*, Lietuvos SSR mokslų akademijos Centrinės bibliotekos leidinyje *Bibliotekininkystė ir bibliografija* bei Vilniaus valstybinio V. Kapsuko vardo universiteto leistuose mokslo darbuose *Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai* (nuo 1971 m. – *Knygotyra*).

Tačiau pagrindinės mokslininkų jėgos, kaip ir XIX a. pradžioje, buvo skiriamos rašytinių šaltinių publikavimui. Stengiantis išvengti ideologinių nuostatų ir tautinių prieskyrų, dėmesys kryo į šaltinio kilmę ir istoriją, autorystę, patikimumą, informatyvumą, istoriografiją, nuošaly paliekant kodeksų formaliųjų požymių teikiamą informaciją. Šią situaciją paaiškinančiais pavyzdžiais gali būti 1960 m. istoriko Konstantino Jablonskio (1892–1960) Minske rusų kalba publikuotas *I Lietuvos Statuto* tekstas su komentarais⁷⁸, 1971 m. R. Jaso publikuotas *Bychovco kronikos* vertimas⁷⁹, taip pat ir 1985 m. istoriko Romo Batūros (1937–2021) parengta Petro Dusburgiečio *Prūsijos žemės kronika*⁸⁰. Publikacijų įvadai atskleidžia, kad mokslininkai rėmėsi gausiais XIX–XX a. lenkų, rusų, baltarusių, ukrainiečių ir vokiečių tyrėjų darbais, šaltinių tekstų publikacijomis. Tai leidžia manyti, kad originalių kodeksų – publikuojamų šaltinių nuorašų – pamatyti *de visu* jie galimybės neturėjo. Tokia situacija mokslininkų netenkino, buvo ieškoma galimybių pamatyti tyrimų objektus. Kaip tai vyko, liudija tiek padėkos to meto publikacijų įvaduose, tiek amžininkų prisiminimai. Štai St. Lazutka dėkoja bibliotekų vadovams Rusijoje, Lenkijoje už atsiųstus *I Lietuvos Statuto* (toliau – LS) nuorašų mikrofilmus⁸¹. V. Raudeliūnas, sekdamas XIX a. kolegų pavyzdžiu, bandė pasiskolinti II LS nuorašus iš Lenkijos archyvo⁸². Tokia praktika vadovavosi ir kalbininkai, publikuodami kalbos istorijos

77 „Vagos“ leidykloje serija leista iki 1998 m.

78 *Statut Velikogo Knyazhestva Litovskogo 1529 goda*. Pod redaktsiei Konstantinasa Yablonskisa. Minsk, 1960. 253 p.

79 JASAS, Rimantas. *Lietuvos metraštis. Bychovco kronika*. Vilnius, 1971, 397 p.

80 DUSBURGIETIS, Petras. *Prūsijos žemės kronika = Chronica terrae Prussiae*. Parengė, įvadą ir paaiškinimus parašė, žemėlapiį sudarė Romas Batūra. Vilnius, 1985. 498 p.

81 Žr.: LAZUTKA, Stasys. *I Litovskii statut – feodal'nyi kodeks Velikogo Knyazhestva Litovskogo*. Vil'nyus, 1973, p. 10–11.

82 Pasak ilgamečio LMAVB direktoriaus pavaduotojo P. Saudargo, sudarius sutartį, *II Lietuvos Statuto* nuorašai buvo paskolinti Lietuvos TSR MA Centrinei bibliotekai. SAUDARGAS,

šaltinius. V. Mažiulis dėkojo Vokietijos ir Lenkijos įstaigoms už rankraščių ir spaudinių mikrofilmus, gautus rengiant spaudai *Prūsų kalbos paminklus*⁸³. Tai leido tikslinti tiek tekstologinius tyrimus, tiek kodeksų aprašus. Tačiau šiai veiklai reikėjo ir specialiųjų žinių.

Į pagalbą atėjo istorijos pagalbinėmis mokslo disciplinomis laikyti mokslai – knygos istorija, filigranija, paleografija, poligrafija⁸⁴, taip pat kalbos istorija. Menotyrininkas Tadas Adomonis (1910–1987) tyrė Lietuvos bibliotekose saugomų kodeksų dekoru stilištes ypatybes ir pirmasis prabilo apie Europos dailės įtaką LDK knygų kirilika ornamentikai⁸⁵. Pasirodė kultūros istoriko Edmundo Laucevičiaus (1906–1973) darbai, skirti popieriaus⁸⁶ ir įrišų⁸⁷ istorijai Lietuvoje. E. Laucevičius sudarė vandenženklų atlasą, aptarė popieriaus gamintojus LDK ir knygrišius, dirbusius Vilniuje; analizavo rankraštinių knygų įrišimų technologijas, naudotas medžiagas, viršelių puošybos elementus. Remdamasis pastaraisiais, tyrėjas nustatė XVI a. pradžioje stačiatikių metropolitui dirbusio knygrišio pagamintus įrišimus ir tuo atkreipė dėmesį į metropolitą aplinką kaip galimą rašto centrą. Abu leidiniai, parengti Lietuvoje saugomų egzempliorių pagrindu, savo aktualumo nepraranda iki šiol. Jie suteikė galimybę plėtoti naujas knygos istorijos ir kodikologijos tyrimų temas, o kartu tikslinti kodeksų datavimą bei lokalizavimą. Naują požiūrį į LDK raštijoje vartotų slavų kalbų raidą suformulavo lingvistas, kalbotyrininkas Zigmas Zinkevičius (1925–2018). Jis pasiūlė LDK vartotą rašto kalbą vadinti slavų kanceliarine kalba⁸⁸. Pagalbinių istorijos disciplinų veikaluose paskelbtos naujos mokslo žinios buvo greit įtrauktos į mokslo tyrimus ir gerokai juos praturtino.

Istorikai St. Lazutka, E. Gudavičius, V. Raudeliūnas aktyviai ieškojo *Lietuvos Statutų* nuorašų, tad 8-ajame dešimtmetyje pasirodė pirmosios publikacijos

Povilas. Vytautas Raudeliūnas (1930–2002). Iš *XXVII Knygos mėgėjų metraštis*, Kaunas, 2004, t. 3, p. 211.

83 Žr. *Prūsų kalbos paminklai*, t. 1, p. 5.

84 Tokį skirstymą liudija mokslo kryptčių ir šakų fiksavimas rengtose bibliografijose, pvz.: *Lietuvos TSR istorijos bibliografija, 1966–1970*, p. 110–116; *Lietuvos istorijos bibliografija, 1971–1975*, p. 104–108.

85 ADOMONIS, Tadas. Lietuvos XIV–XVI amžių miniatiūra. *Menotyra*, 1967, t. 1, p. 203–243.

86 LAUCEVIČIUS, Edmundas. *Popierius Lietuvoje XV–XVIII a. = Bumaga v Litve v XV–XVIII vv.* Vilnius, 1967. 2 t.

87 LAUCEVIČIUS, Edmundas. *XV–XVIII a. knygų įrišimai Lietuvos bibliotekose = Knizhnye pereplety XV–XVIII vekov v bibliotekakh Litvy = Lithuanian library bookbindings in the 15th–18th centuries.* Vilnius, 1976. 125 p., [153] iliustr. lap.

88 ZINKEVIČIUS, Zigmas. *Lietuvių antroponimika: Vilniaus lietuvių asmenvardžiai XVII a. pradžioje.* Vilnius, 1977, p. 12–15.

apie juos⁸⁹. Štai 1973 m. V. Raudeliūnas, minėdamas II LS Kurniko nuorašo išorinius ir vidinius elementus⁹⁰, daug dėmesio skyrė vandenženklams, tapatino juos su Laucevičiaus sudarytu atlasu, taip tikslindamas nuorašo datavimą. Raštui, rašysenai iliustruoti publikavo atskirų puslapių faksimiles. Pagal likusius proveniencinius įrašus istorikas bandė rekonstruoti kodekso savininkus, o kartu nuorašo funkcionavimo istoriją. Mokslininkas aptarė objekto autentiškumą, vertę turinio informatyvumo aspektu. Tokią pat aprašo struktūrą V. Raudeliūnas naudojo ir vėlesniuose tekstuose, aprašydamas tiek *I*, tiek *II Lietuvos Statutų* nuorašus⁹¹. Pateikti „paleografiniai“ nuorašų aprašai dažnai rėmėsi ankstesnių (XIX a.) autorių žiniomis ir terminija, tad dar nėra labai tikslūs, požymiams aprašyti pavartoti bendriniai apibūdinimai, pvz., *didelis formatas, oda su įspaustais pagražinimais* ir pan. Panašios praktikos laikėsi ir lingvistas Vincentas Drotvinas (1929–2015), parengęs rankraštinio vokiečių–lietuvių žodyno publikaciją⁹². Objektas aprašomas menkai, pateikiant tik pagrindinius duomenis, paaiškinant datavimą, aprašant proveniencijas ir vandenženklus, nesilaikant jokios aprašo formos.

Knygos istorijos tyrimuose požiūrio naujumu išsiskyrė Levo Vladimirovo darbas, kuriame autorius pirmasis nagrinėjo Lietuvos knygos, kartu ir rankraštines, istoriją pasaulio knygos istorijos kontekste⁹³. Tyrimui svarbu tai, kad

- 89 Visą publikacijų sąrašą galima rasti: *Lietuvos istorijos bibliografija. 1976–1980*. Vilnius, LMAB, 2006, p. 151, nr. 4357–4364, 4371; LAZUTKA, Stanislovas. Pirmojo Lietuvos Statuto Džialynskio nuorašas. *Bibliotekų darbas*, 1970, nr. 6, p. 21–23; nr. 7, p. 27–29; LAZUTKA, Stanislovas. Pirmojo Lietuvos Statuto Firlėjaus nuorašas. *Bibliotekų darbas*, 1972, nr. 10, p. 31–36; RAUDELIŪNAS, Vytautas. Iškalbingi dokumentai. Rasti seniausieji Pirmojo Lietuvos Statuto tekstai (1529). *Gimtas kraštas*, 1970, gruodžio 10; RAUDELIŪNAS, Vytautas. Pirmojo Lietuvos Statuto nuorašai lotynų kalba. *Bibliotekų darbas*, 1976, t. 4, p. 34–36 ir kt.
- 90 RAUDELIŪNAS, Vytautas. Antrojo Lietuvos Statuto Kurniko nuorašas. *Bibliotekų darbas*, 1973, nr. 7 (174), p. 34–36.
- 91 RAUDELIŪNAS, Vytautas. Pirmojo Lietuvos Statuto lotyniškieji nuorašai. Iš *Teisės bruožai Lietuvoje XVI–XIX a.* Vilnius, 1980, p. 42–57; RAUDELIŪNAS, Vytautas. Antrojo (1566) Lietuvos Statuto nuorašai. Iš *Teisinių institutų raida Lietuvoje XIV–XIX a.* Vilnius: Mintis, 1981, p. 6–32. Išsamiau apie V. Raudeliūno tyrimus: GIEDRAITYTĖ, Vidmantė; ŠENAVIČIUS, Antanas. Vytautas Raudeliūnas – Lietuvos teisės istorikas. *Jurisprudencija*, 2009, t. 3 (117), p. 133–137.
- 92 *Lexicon Lithuanicum = Handschriftliches deutsch-litauisches Wörterbuch des 17. Jahrhunderts*: rankraštinis XVII a. vokiečių–lietuvių kalbų žodynas. Parengė Vincentas Drotvinas. Vilnius, 1987, p. 10, 13.
- 93 VLADIMIROVAS, Levas. *Knygos istorija*: Senovė. Viduramžiai. Renesansas, XVI–XVII a. Vilnius, 1979, p. 118–137.

mokslininkas aptarė teminę LDK rankraštnių knygų struktūrą, pristatė reikšmingus Lietuvoje ir užsienyje saugomus kodeksų egzempliorius, skyrė dėmesio kodekso gamybos technologijai, nurodė LDK raštijos centrus (Vilnių, Polocką, Smolenską, Supraslį, Naugarduką), kauptus rinkinius, pažymėjo paprotį knygoje daryti svarbius įrašus. Tad galima teigti, kad L. Vladimirovas išplėtojo V. Biržiškos pasakojimą, papildydamas jį tuo metu jau pasiekiamą informacija apie kodeksus bei naujausiomis mokslo žiniomis apie popierių ir įrišimus, LDK raštijos kalbos raidą. Naujus knygos istorijos tyrimų rezultatus panaudojo ir kultūros istorikai⁹⁴, aptardami tiek kalbos raidą, tiek raštininkus ir rašomąją medžiagą, pagrindinį dėmesį skirdami jau minėtiems trims raštijos paminklams.

Išskirtiniu kodikologiniu tyrimu aptariamam laikotarpiui galime įvardyti 1983–1985 m. lietuvių ir rusų kalbomis paskelbtą St. Lazutkos ir E. Gudavičiaus *Pirmojo Lietuvos Statuto* paleografinį aprašą⁹⁵. Tai pirmoji tokia suvestinė LDK teisės šaltinio nuorašų publikacija kartu su paleografinė ir tekstologine analize, faksimilėmis. Mokslininkų pateiktus „paleografinius“ aprašus sudaro du skyriai. Pirmasis skirtas *išoriniams rankraščių požymiams*, o antrasis – *grafikai* (taip, beje, pastaruosius tyrimus įvardijo ir J. Lelevelis⁹⁶) ir *ortografijai*. Tirti LS nuorašai rusėnų (Firlėjų, Zamoiskių, Dzialinskio, Slucko) ir lotynų (Lauryno, Pulavų) kalbomis turi atskirus struktūruotus aprašus, kuriuos sudaro šie elementai: saugojimo istorija ir pavadinimo pagrindimas; formatas, įrišimo aprašas, fizinė įrišo būklė; lankų skaičius, jų sudėtis ir numeravimas, lapų numeravimas; turinio sudėtis ir išdėstymas struktūroje; detalieji aprašyti vandenženkliai; derinant įrašus ir popierių nustatomi teksto intarpai; rašysena, straipsnių numeravimas; lyginant analizuojami registro ir straipsnių pavadinimai tekste; detalieji fiksuojama fizinė būklė, defektai. Dėmesio skiriama įrišo puošybai, teksto marginalijoms, proveniencijoms, dekorui (antraštėms, inicialams ir t. t.). Tekstai iliustruojami pavienėmis vandenženklių, rašto detalių, marginalijų, proveniencijų, įrišų ir dekoru kopijomis. Nors kai kurie elementai aprašomi struktūruotai, o kai kurie tik fiksuoja kodekso vertinimo eigą, reikia pažymėti, kad iki šiol turime labai nedaug taip detaliai, išsamiai aprašytų LDK rankraštnių knygų.

94 JURGINIS, Juozas. Rašto ir oficialiosios literatūros plitimas. Iš JURGINIS, Juozas; LUKŠAITĖ, Ingė. *Lietuvos kultūros istorijos bruožai: Feodalizmo epocha iki XVIII a.* Vilnius, 1981, p. 43–65.

95 LAZUTKA, Stasys; GUDAVIČIUS, Edvardas. *Pirmasis Lietuvos Statutas*. Vilnius, 1983, t. 1, d. 1: *Paleografinė ir tekstologinė nuorašų analizė*, 420 p.; Vilnius, 1985, t. 1 d. 2: *Dzialinskio, Lauryno ir Ališavos nuorašų faksimilės*. 670 p.

96 LELEWEL, Joachim. *Dvejetas bibliografinių knygų*. Vilnius, 2015, t. 2, p. 247–258.

Publikacijos autoriai tyrimą įvardijo *paleografiniu*, o Vakarų pasaulio moksle jau funkcionavusio termino *kodikologija* nevartojo. Tačiau dėl kompleksinio požiūrio į rankraštinės knygas, apimančio tiek kodekso archeologiją, tiek funkcionavimo istoriją, ši šaltinio publikacija įgijo bent tris pirmumo požymius Lietuvos moksle: pirmi išsamiai aprašyti LDK kodeksai, pirmi išsamūs kodikologiniai aprašai ir pirmas kodikologinis tyrimas. Kartu tai itin geras pavyzdys, iliustruojantis kodikologijos ir paleografijos mokslų skirtį; demonstruojantis, kaip aprašomi atskiri požymiai suteikia galimybę atskleisti kodekso ar kūrinio kūrimo sąlygas, vietą ir rašovus, raštijos aplinkas, turėtą materialinę bazę, funkcionavimo istoriją.

Išvados

Remiantis plačiąja kodikologijos sąvokos samprata ir knygotyros mokslo raida Lietuvoje, išanalizavus aptariamo laikotarpio mokslo knygotyros, istorijos mokslo krypčių publikacijas, identifikavus knygos istorijos lauke aktyviai veikusius mokslininkus bei jų atliktus tyrimus, galima daryti kelias išvadas. Politinė santvarka, vyraujanti ideologija ir jų kaita itin veikė mokslo struktūras, o kartu ir mokslo tyrimų sąlygas, lėmė produkcijos kiekį bei kokybę. Straipsnyje aptariamas kodikologijos mokslo raidos laikotarpis turi du ryškius etapus.

1918–1939 m. Lietuvos moksle susiformavo ir įsitvirtino bibliografijos bei knygos istorijos dalykai, o rankraštinės knygos istorija buvo fiksuota kaip anksčiausias Lietuvos knygos istorijos laikotarpis. Nacionaliniu principu pradėtose rengti bibliografijose buvo fiksuojami rankraštinėse kodeksų pavieniai egzemplioriai ar juose užfiksuoti kūriniai prūsų, lotynų, vokiečių ir lietuvių, o vėliau ir rusėnų kalbomis, bibliografuojant buvo pateikiami kai kurie išoriniai požymiai, tačiau įdėmesnio žvilgsnio kodeksai nesulaukė. Svarbiausiame to meto mokslo centre – Lietuvos (vėliau – Vytauto Didžiojo) universitete – dirbęs V. Biržiška suformulavo rankraštinės knygos istorijos konceptą, pagrįstą takoskyra tarp kodeksų kirilika ir lotynų rašmenimis. Mokslininko įžvalgos apie skurdžią LDK rankraštinėse knygų kokybę, paprastą apipavidalinimą ir vienodą turinį, menką išlikimą vėliau buvo kiek išplėtotos, tačiau iš esmės nekito iki pat 1990 metų ir kurį laiką dar turėjo įtakos vėlesnei tyrimų plėtotei. Šiame etape itin svarbiu indėliu į kodikologijos mokslą išsiskiria V. Biržiškos ir V. Lastauskio darbai, kuriuose užfiksuota informacija liko aktuali iki pat 1990 metų. Todėl pirmąjį etapą, 1918–1939 m., galime vadinti bibliografiniu laikotarpiu.

Antrasis etapas apima 1945–1990 m. Šio laikotarpio pradžioje buvo atkurtos Vilniaus universiteto veiklos ir išugdyta nauja istorikų bei bibliotekininkų karta. Atnaujintos ir LMA bibliotekos veiklos, institucijoje buvo sukauptas

rankraščių knygų masyvas. Pasirodė pirmi tekstai, skirti sugražintiems į Lietuvą kodeksams. Apibendrinant visą šį etapą galima teigti, kad pasakojimas apie rankraštinę knygą gyvavo tik Lietuvos knygos, literatūros bei kultūros istorijos tekstuose (L. Vladimirovas, J. Lebedys, J. Jurginis) kaip ankstyviausias raštijos istorijos etapas, tačiau netapo atskiru tyrimo objektu. Svarbu ir tai, kad šiame laikotarpyje buvo pradėtos plėtoti mokslo tyrimų temos, svarbios kodikologiniams tyrimams: filigranistika ir knygų įrišai (E. Laucevičius), knygos menas (Vl. Drėma, T. Adomonis). Apie kodikologijos tyrimus, dėmesį rankraštinėi knygai kaip objektui galime kalbėti tik nuo XX a. 8-ojo dešimtmečio, kai istorikai, filologai, tęsdami XIX a. pradžios Vilniaus imperatoriškojo universiteto mokslininkų darbus, ėmė publikuoti raštijos objektus (St. Lazutka, E. Gudavičius, V. Raudeliūnas, V. Mažiulis, V. Drotvinas). Ir nors 1983 m. publikotas išsamus St. Lazutkos ir E. Gudavičiaus I LS tyrimas aiškiai pademonstravo skirtį tarp kodikologijos ir paleografijos, detalus kodikologinis aprašas, vis dar vadinamas *paleografiniu*, buvo naudojamas kaip pagalbiniis tyrimo metodas, siekiant argumentuoti teksto kilmės ir originalumo pagrindimą, funkcionavimo istoriją, datavimo procesą. Tad kodikologija 1945–1990 m. visiškai atitiko pagalbiniis istorijos mokslo paskirtį.

Knygotyra aptariamam laikotarpiu patyrė savarankišką raidą, o kodikologija savarankišku mokslu netapo ir išliko pagalbine disciplina, ieškančia vietos Lietuvos mokslo struktūroje tarp knygos istorijos ir paleografijos. Nors mokslo pasaulyje jau buvo vartojamas *kodekologijos* terminas, Lietuvos moksle jis nefunkcionavo, o vykdomi tyrimai slėpėsi po senuoju *paleografijos* vardu. Tačiau reikšminga tai, kad tyrimai, kuriuose kodikologija buvo pasitelkta kaip pagalbiniis mokslas, tuo pat metu plėtojo knygos mokslo problematiką, kėlė naujus klausimus, atkreipė dėmesį į naujus reiškinius, kultūrinius saitus. Visa tai padėjo pagrindus tolesnei kodikologijos mokslo raidai atkurtoje Lietuvos valstybėje.

Šaltiniai ir literatūra

1. ABRAMAVICHYUS, Vladas. Russkie rukopisnye knigi v Tsentral'noi biblioteke AN Litovskoi SSR. *Bibliotechno-bibliograficheskaya informatsiya bibliotek AN SSSR i AN soyuznykh respublik*. Moskva, 1958, no. 18.
2. ABRAMOWICZ, Władysław. *Piśmiennictwo i książka na Litwie*. Wilnius: Państwowe Wydawnictwo Literatury Politycznej i Naukowej, 1957. 122 p.
3. ADOMONIS, Tadas. Lietuvos XIV–XVI amžių miniatiūra. *Menotyra*, 1967, t. 1, p. 203–243.
4. *Alma Mater Vilnensis*: Vilniaus universiteto istorijos bruožai. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012. 1056 p. ISBN 9786094591037.
5. BALTRAMAITIS, Silvestras. Svedeniya o litovskikh rukopisyakh. *Zhivaya starina*, 1894, vyp. 1, s. 100–104; vyp. 3–4, s. 545–548.

6. BARCO, Javier. *From the Archaeological Turn to 'Codicologie Structurale': The Concept of Codicology and the Material Description of Hebrew Manuscripts*, 2017. DOI 10.1515/9783110546422-002
7. BIRŽIŠKA, Vaclovas. *Lietuviškų knygų istorijos bruožai*. Kaunas: Spaudos fondas, 1930, d. 1, 131, [1] p.
8. BIRŽIŠKA, Vaclovas. *Lietuvių knygos augimo etapai*. Kaunas, 1930. 32 p.
9. BIRŽIŠKA, Vaclovas. Rankraštinės knygos likimas Lietuvoje. Iš BIRŽIŠKA, Vaclovas. *Senųjų lietuviškų knygų istorija*. Chicago: Chicagos Lietuvių Literatūros Draugija, 1953, d. I, p. 32–38.
10. *Christiano Ottero (1598–1660) atminimų albumas*. B.v., 1621–1643 m. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – LMAVB RS), f. 15–303. 270 lap.
11. CICĖNIENĖ, Rima. Lietuvos mokslų akademijos rankraščių fondų komplektavimo istorijos apžvalga. *Tarp knygų*, 2010, nr. 3, p. 9–13.
12. CICĖNIENĖ, Rima. Vladas Drėma – LDK rankraštinųjų ir spausdintų knygų meno tyrinėtojas. *Kultūros barai*, 2010, nr. 12, p. 79–83.
13. DAIN, Alphonse. *Les manuscrits*. Paris: Societe D'edition Les Belles Lettres, 1949. 180 p.
14. DRĖMA, Vladas. [*Tetraevangelijų miniatiūrų ir viršelio kopijos*]. [Vilnius], 1943-11-09 – 1944-01-27; akvarelė, sidabras, auksinė bronz. LMAVB RS, f. 320, b. 1275–1283.
15. DUSBURGIETIS, Petras. *Prūsijos žemės kronika = Chronica terrae Prussiae*. Parengė, įvadą ir paaiškinimus parašė, žemėlapi sudarė Romas Batūra. Vilnius: Vaga, 1985. 498 p.
16. *Fotokopijos iliustruotų XIV–XVIII a. pergamentų, rankraštinųjų ir spausdintų knygų*: inicialai, meninė apdaila. Surinko Vladas Drėma iš Baltarusių muziejaus rinkinių. 1944-06-17. LMAVB RS F27–127. 144 lap.
17. GALAUNĖ, Paulius. Mažvydo knygų meniškoji pusė. Iš *Senoji lietuviška knyga*. Pirmosios lietuviškos knygos 400 metų išleidimo sukakčiai paminėti. Kaunas: Valstybinė enciklopedijų, žodynų ir mokslo literatūros leidykla, 1947, p. 291–296.
18. GENZELIS, Bronius. *Lietuvos kultūros istorija*. Vytauto Didžiojo universitetas, 2019. 355 p. ISBN 9786094674044.
19. GIEDRAITYTĖ, Vidmantė; ŠENAVIČIUS, Antanas. Vytautas Raudeliūnas – Lietuvos teisės istorikas. *Jurisprudencija*, 2009, t. 3 (117), p. 129–144.
20. *Gudų knygos istorija: aiškinamosios bibliografijos bandymas nuo X šimtmečio galo ligi XIX šimtmečio pradžios = Gistoryya belaruskai (kryžyskai) knigi: sproba payas'itsel'nai knigopisi ad kantsa X da pachatku XIX stagodzdzya*. Sudarė Vaclovas Lastauskas. Kaunas: Gudų veikimo centro Lietuvoje lėšomis. 1926. 776 p.
21. JANONIS, Oswaldas. *Vaclovo Biržiškos „Lietuvių bibliografija“*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 1997. 36, [1] p.
22. JASAS, Rimantas. *Lietuvos metraštis. Bychovco kronika*. Vilnius: Vaga, 1971, 397 p.
23. JURGINIS, Juozas. Rašto ir oficialiosios literatūros plitimas. Iš JURGINIS, Juozas; LUKŠAITĖ, Ingė. *Lietuvos kultūros istorijos bruožai*: Feodalizmo epocha iki XVIII a. Vilnius: Mokslas, 1981, p. 43–65.
24. KIPRIANOVICH, Grigórii. *Istoricheskiĭ ocherk pravoslaviya, katolichestva i unii v Belorussii i Litve, s drevneishego do nastoyashchego vremeni*. Vil'nya, 1899. 288 s.
25. *Knygos: bibliografijos ir kritikos žurnalas*. Kaunas, 1922–1939.
26. LAUCEVIČIUS, Edmundas. *XV–XVIII a. knygų įrišimai Lietuvos bibliotekose = Knizhnye pere-*

- plety XV–XVIII vekov v bibliotekakh Litvy = Lithuanian library bookbindings in the 15th–18th centuries*. Vilnius: Mokslas, 1976. 125 p., [153] iliustr. lap.
27. LAUCEVIČIUS, Edmundas. *Popierius Lietuvoje XV–XVIII a. = Bumaga v Litve v XV–XVIII vv.* Vilnius: Mintis, 1967. 2 t.
  28. LAZUTKA, Stanislovas. Akademicheskoe izdanie Pervogo Litovskogo Statuta. Iš *Pervyi Litovskii statut 1529 goda*: (materialy respublikanskoj nauchnoj konferentsii, posvyashchenoi 450-letiyu Pervogo Statuta). Vilnius: Ministerstvo vysshego i srednego spetsial'nogo obrazovaniya Litovskoi SSR, 1982, p. 144–153.
  29. LAZUTKA, Stanislovas. Pirmojo Lietuvos Statuto Dzialynskio nuorašas. *Bibliotekų darbas*, 1970, nr. 6, p. 21–23; nr. 7, p. 27–29.
  30. LAZUTKA, Stanislovas. Pirmojo Lietuvos Statuto Firlėjaus nuorašas. *Bibliotekų darbas*, 1972, nr. 10, p. 31–36.
  31. LAZUTKA, Stasys. *I Litovskii statut – feodal'nyi kodeks Velikogo Knyazhestva Litovskogo*. Vil'nyus: Vil'nyusskii gosudarstvennyi universitet im. V. Kapsukasa, 1973. 211 p.
  32. LAZUTKA, Stasys; GUDAVIČIUS, Edvardas. *Pirmasis Lietuvos Statutas*. Vilnius: Mintis, 1983, t. 1, d. 1: *Paleografinė ir tekstologinė nuorašų analizė*, 420 p.
  33. LAZUTKA, Stasys; GUDAVIČIUS, Edvardas. *Pirmasis Lietuvos Statutas*. Vilnius: Mintis, 1985, t. 1, d. 2: *Dzialinskio, Lauryno ir Ališavos nuorašų faksimilės*. 670 p.
  34. LEBEDYS, Jurgis. *Senoji lietuvių literatūra*. Vilnius: Mokslas, 1977. 361 p.
  35. LELEWEL, Joachim. *Dvejetas bibliografinių knygų*. Vilnius: Versus aureus, 2015, t. 2, 446 p., [12] faks. lap.
  36. *Lexicon Lithuanicum = Handschriftliches deutsch-litauisches Wörterbuch des 17. Jahrhunderts*: rankraštinis XVII a. vokiečių–lietuvių kalbų žodynas. Parengė Vincentas Drotvinas. Vilnius: Mokslas, 1987. 568 p.
  37. *Lietuvių bibliografija*. Sudarė Vaclovas Biržiška. Kaunas: Švietimo ministerija, 1924–1939. 4 d.
  38. *Lietuvių bibliografija*. Sudarė Vaclovas Biržiška. Kaunas: Švietimo ministerija, 1924, d. 1: XV–XVIII a., 454 skiltys.
  39. Lietuvių bibliografijos I-osios dalies (XIV–XVIII a.) ketvirtieji papildymai. Iš *Lietuvių bibliografija*. Sudarė Vaclovas Biržiška. Kaunas: Švietimo ministerija, 1939, d. IV (1905–1914), t. II (1910–1914), sąs. 1 (1910 m. ir I–IV d. papildymai), skl. CCCCLXXXIX–DXX.
  40. Lietuvių bibliografijos I-osios dalies (XIV–XVIII a.) papildymai ir pataisos. Iš *Lietuvių bibliografija*. Sudarė Vaclovas Biržiška. Kaunas: Švietimo ministerija, 1926, d. II (1800–1864 m.) ir I-osios dalies papildymai ir pataisos, skl. I–XLVI.
  41. *Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija*: feodalizmo epocha. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla. 1957, t. 1, 526 p.
  42. *Lietuvos istorijos bibliografija, 1971–1975*. Sudarė Ona Adomonienė, Rita Strazdūnaitė. Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos biblioteka, 1992. 560 p.
  43. *Lietuvos istorijos bibliografija, 1976–1980*. Sudarė Jadvyga Kulikauskienė, Bronislava Kiseilienė, Ada Vitkauskienė. Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos biblioteka, 2006. 493 p. ISBN 9955676345.
  44. *Lietuvos istorijos bibliografija, 1981–1985*. Sudarė Aida Grybienė. Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos biblioteka, 2008. 607 p. ISBN 9789986498421.
  45. *Lietuvos TSR istorijos bibliografija, 1940–1965*. Sudarė Ona Adomonienė, Vacys Milius, Adolfas Tautavičius. Vilnius: Lietuvos TSR mokslų akademijos Centrinė biblioteka, 1969. 709 p.

46. *Lietuvos TSR istorijos bibliografija, 1966–1970*. Sudarė Ona Adomonienė. Vilnius: Lietuvos TSR mokslų akademijos Centrinė biblioteka, 1980. 590 p.
47. MARCINKEVIČIUS, Juozas. Lituanikos paieškos Rytų Prūsijoje ir Klaipėdos krašte po Antrojo pasaulinio karo. *Knygotyra*, 2000, t. 36, p. 184–194.
48. MATULYTĖ, Margarita. Tavin svajonėse ir sapnuose grįžtu. Iš *Vilniaus elegijos*: Boleslovo ir Edmundo Zdanovskių prieškario fotografijų kolekcija. Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2009. 146 p.
49. MATWIJÓW, Maciej. Manuscript Books: Collections of Political Life Materials from the Area of the Grand Duchy of Lithuania Dating Back to the 17th and 18th Centuries in Libraries, Archives and Museums in Poland. *Knygotyra*, 2021, t. 77, p. 171–202. <https://doi.org/10.15388/Knygotyra.2021.77.92>
50. *Mažųjų Žuchavicų tetraevangelija*. B.v., [XVI a. vid.]; LMAVB RS, f. 21–805. 347 lap.
51. *Melišavos tetraevangelija*. B.v., [XV a. pab.]. LMAVB RS, F21–809. 346 lap.
52. NAVICKIENĖ, Aušra. Joachimasis Lelewis – knygotyros ir kai kurių kitų komunikacijos ir informacijos mokslų kūrėjas Lietuvoje. *Knygotyra*, 2013, t. 60, p. 45–46: I priedas. Komunikacijos ir informacijos mokslų klasifikacija šiandienos Lietuvoje. DOI <https://doi.org/10.15388/kn.v60i0.1374>
53. NAVICKIENĖ, Aušra. Knygotyros raida Lietuvoje: periodizacija ir chronologija. *Knygotyra*, 2006, t. 46, p. 9–35.
54. NAVICKIENĖ, Aušra. Vilniaus universiteto Bibliologijos katedra 1940–1943 metais. *Knygotyra*, 2007, t. 48, p. 22–36. DOI <https://doi.org/10.15388/kn.v48i0.8109>
55. NIKALAEŲ, Mikalai. *Palata knigapisnaya: pukapisnaya kniga na Belarusi ū X–XVIII stogoddyakh*. Minsk: Mastatskaya litaratura, 1993, 239 s.
56. *Pažyma apie Baltarusių mokslo draugijos ir Ivano Luckevičiaus muziejaus Vilniuje fondą nr. 281*. Lietuvos centrinis valstybės archyvas [interaktyvus]. [žiūrėta 2023 m. rugpjūčio 24 d.] Prieiga per internetą: <https://www.archyvai.lt/lt/fondai/kultura_istaigos/lcva_f281_pazyma.html>.
57. PETRAUSKIENĖ, Veronika. *XI–XVI amžių rankraštinųjų knygų (kodeksų) Lietuvos TSR bibliografija*. Diplominis darbas. Vilnius, 1963. LMAVB RS, f. 26–1221. 119 p.
58. PETRAUSKIENĖ, Veronika. Rusų rankraštinių knygų Lietuvos bibliotekose. Iš *Rusų knygų spausdinimo pradžia ir Lietuva*. (Bibliotekininkystė ir bibliografija, t. 3). Vilnius: Mintis, 1966, p. 37–66.
59. Pirmosios lietuvių bibliografijos dalies (XVI–XVIII amž.) antrieji papildymai. Iš *Lietuvių bibliografija*. Sudarė Vaclovas Biržiška. Kaunas: Švietimo ministerija, Kaunas, 1929, d. III: Spaudos uždraudimo laikas (1865–1904 m.) ir I-osios ir II-osios dalies papildymai, skl. LXXXI–CX.
60. *Prūsų kalbos paminklai = Памятники прусского языка*. Parengė Vytautas Mažiulis. Vilnius: Mintis, 1966, t. 1, 264 p.
61. RAUDELIŪNAS, Vytautas. Antrojo Lietuvos Statuto Kurniko nuorašas. *Bibliotekų darbas*, 1973, nr. 7 (174), p. 34–36.
62. RAUDELIŪNAS, Vytautas. Antrojo (1566) Lietuvos Statuto nuorašai. Iš *Teisinių institutų raida Lietuvoje XIV–XIX a.* Vilnius: Mintis, 1981, p. 6–32.
63. RAUDELIŪNAS, Vytautas. Iškalbingi dokumentai. Rasti seniausieji Pirmojo Lietuvos Statuto tekstai (1529). *Gimtasis kraštas*, 1970, gruodžio 10.
64. RAUDELIŪNAS, Vytautas. Pirmojo Lietuvos Statuto lotyniškieji nuorašai. Iš *Teisės bruožai Lietuvoje XVI–XIX a.* Vilnius: Mintis, 1980, p. 42–57.

65. RAUDELĪŪNAS, Vytautas. Pirmojo Lietuvos Statuto nuorašai lotynų kalba. *Bibliotekų darbas*, 1976, t. 4, p. 34–36.
66. SAUDARGAS, Povilas. Vytautas Raudeliūnas (1930–2002). *XXVII Knygos mėgėjų metraštis*, Kaunas, 2004, t. 3, p. 209–213.
67. *Sbornik bibliograficheskikh materialov dlya geografii, etnografii i statistiki Litvy: s prilozheniem spiska litovskikh i drevne-prusskikh knig s 1553 po 1891 g.* Sostavil Silvestras Baltramaitis. S.-Peterburg: V. Bezobrazov i komp., 1891. 289, 96 p.
68. *Spisok inventarny archivu staradaunych hramat.* Vilenski Bielaruski Muzej im. Ivana Luckievica. Vilnia, 5 traunia 1944. LMAVB RS, f. 21–2163. 24 lap.
69. *Statut Velikogo Knyazhestva Litovskogo 1529 goda.* Pod redaktsiei Konstantinasa Yablonskisa. Minsk: Izdatel'stvo Akademii nauk BSSR, 1960. 253 p.
70. TSITSENE, Rima. Doslidzhennya Vladasa Dr'omi z knizhkovogo mistetstva u Velikomu Knyazivstvi Litovs'komu. *Visnik Lviv'skogo universitetu.* Ser. knigoznavtstvo, biblioteko-znavstvo ta informatsiini mekhnologii, 2009, vyp. 4, s. 200–205.
71. *Vilniaus universiteto istorija 1579–1994.* Vilnius: Valstybinis leidybos centras. 1994, 342 p. ISBN 9986090474.
72. VLADIMIROVAS, Levas. *Knygos istorija: Senovė. Viduramžiai. Renesansas, XVI–XVII a.* Vilnius: Mokslas, 1979. 568 p.
73. *Vlado Drėmos asmens fondas.* Lietuvos literatūros ir meno archyvas (toliau – LLMA), f. 541.
74. *Vlado Drėmos autobiografija.* Vilnius, 1984-03-25. LLMA, f. 541, ap. 1, b. 252, lap. 10–11.
75. ZINKEVIČIUS, Zigmąs. *Lietuvių antroponimika: Vilniaus lietuvių asmenvardžiai XVII a. pradžioje.* Vilnius: Mokslas. 1977. 304 p. su faks.
76. ŽUKAS, Vladas. *Gyvenimas knygai. Vaclovas Biržiška.* Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 2012, 582 p.